

Urszula Kacperczyk

(*Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa*)

**PROTOKOŁY PRZESŁUCHAŃ
BISKUPA CHEŁMSKO-LUBELSKIEGO WOJCIECHA
SKARSZEWSKIEGO PRZEZ DEPUTACJĘ INDAGACYJNĄ
I SĄD KRYMINALNY WOJSKOWY PODCZAS POWSTANIA
KOŚCIUSZKOWSKIEGO**

Sprawa podkanclerzego koronnego, biskupa lubelsko-chełmskiego Wojciecha Skarszewskiego (1742–1827), skazanego podczas powstania kościuszkowskiego na karę śmierci za zdradę Ojczyzny, jest niezwykle spektakularna i interesująca. Wyroku nie wykonano, bowiem wskutek interwencji Stanisława Augusta i nuncjusza Lorenzo Litty naczelnik Tadeusz Kościuszko zamienił karę śmierci na dożywotnie więzienie (zamknięcie w klasztorze kapucynów). Decyzja Kościuszki poddyktowana była chęcią zachowania poprawnych stosunków ze Stolicą Apostolską, ze strony której obawiano się nieprzychylnych działań wobec powstania¹.

Po upadku powstania biskup wyszedł z zamknięcia i szybko awansował w hierarchii kościelnej. Pod koniec życia został arcybiskupem warszawskim i prymasem Królestwa Polskiego².

Biskupa Skarszewskiego aresztowano 1 V 1794 r. — tego samego dnia, w którym do Rady Zastępczej Tymczasowej, sprawującej wówczas władzę w Warszawie, doszło polecenie Kościuszki aresztowania wszystkich osób podejrzanych o działanie na szkodę kraju³. Po aresztowaniu biskup, jeszcze tego samego dnia,

¹ Zob. *Papiestwo wobec sprawy polskiej w latach 1772–1864. Wybór źródeł*, wyd. O. Beiersdorf, Wrocław 1960; J. Ziółek, *Duchowieństwo w powstaniu kościuszkowskim* [w:] *Sukmana i krzyż. Studia z dziejów insurekcji kościuszkowskiej. Zagadnienia militarne i organizacyjne. Udział duchowieństwa. Legenda Naczelnika*, red. J. Ziółek, Lublin 1990; P. Olszewski, *Episkopat i duchowieństwo wobec powstania* [w:] tamże; H. Dylałowa, *Duchowieństwo katolickie wobec sprawy narodowej 1772–1864*, Lublin 1981; E. Ziółek, *Biskupi senatorowie wobec reform Sejmu Czteroletniego*, Lublin 2002.

² M. Deszczyńska, E. Zielińska, *Skarszewski Wojciech* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 38, Warszawa–Kraków 1997–1998, s. 50–61.

³ *Akty powstania Kościuszki*, wyd. S. Aszkenazy, W. Dzwonkowski, t. 1, Kraków 1918, s. 98. Tego samego dnia aresztowano biskupa wileńskiego Józefa Massalskiego i marszałka koronnego Fryderyka Moszyńskiego.

złożył na ręce Stanisława Augusta rezygnację z podkanclerstwa koronnego⁴. Skarszewski osadzony został w Pałacu Brühlowskim, gdzie spędził następne pół roku. W tym samym więzieniu osadzeni byli inni targowiczanie, w tym biskup wileński Józef Massalski i Antoni ks. Czetwertyński. Zostali oni powieszeni 28 czerwca podczas rozruchów w Warszawie. Tego dnia życie biskupa Skarszewskiego także było zagrożone, dzięki niezwykłej przytomności umysłu zdołał się jednak uratować.

Skarszewski bez przesłuchania spędził w areszcie kilka miesięcy. 13 sierpnia napisał do Rady Najwyższej Narodowej prośbę o przesłuchanie przez Deputację Indagacyjną w celu oczyszczenia się z zarzutów⁵. Do przesłuchania doszło na początku września. Kompetencje Deputacji Indagacyjnej, powołanej na początku powstania, zmieniały się. W interesującym nas okresie (od końca sierpnia do upadku powstania) deputacja miała m.in. obowiązek przeprowadzania wstępnych przesłuchań osób podejrzanych, a następnie przekazywanie ich akt do Sądu Kryminalnego Wojskowego z opinią o kontynuowaniu śledztwa lub uwolnieniu⁶.

Deputacja Indagacyjna przesłuchiwała biskupa Skarszewskiego w dniach od 1 do 4 września. Indagację prowadziło czterech jej członków: Maciej Fontana, Onufry Grabowski, Jan Rose i Kazimierz Zerwanicki. Zdaniem Wacława Tokarza, przesłuchiwali go najlepiej przygotowani i najradykalniejsi członkowie Deputacji.

W czasie przesłuchania przez Deputację Indagacyjną zadano biskupowi Skarszewskiemu 56 pytań, które można podzielić na następujące grupy: 1) dane osobowe — data urodzenia, wykształcenie, kariera duchowna, kariera polityczna, 2) działalność polityczna w czasie Sejmu Czteroletniego, w aktach konsekwentnie nazywanego Sejmem Konstytucyjnym, 3) udział w konfederacji targowickiej, nazywanej spiskiem targowickim, 4) udział w sejmie grodzieńskim, nazywanym zjazdem grodzieńskim, 5) stosunek do powstania kościuszkowskiego.

Biskup szczegółowo odpowiadał na pytania dotyczące miejsca urodzenia, wykształcenia, kariery duchownej oraz działalności na Sejmie Czteroletnim. Podkreślał, że trzymał się z „z partią dobrze myślących Obywatelów”, czyli z takimi ludźmi, jak Ignacy Potocki, Stanisław Małachowski, Adam ks. Czartoryski. Biskup zwięźle odpowiadał na pytania dotyczące konfederacji targowickiej i sejmu grodzieńskiego. Mówił, że do konfederacji targowickiej przystąpił już po akcesie do niej Stanisława Augusta, a zrobił to z troski o dobro swej diecezji. Podkreślał, że w okresie Targowicy i sejmu grodzieńskiego działał pod przymusem, bez złych intencji. Często zasłaniał się brakiem pamięci. Szczegółowo wyjaśnił objęcie przez siebie urzędu podkanclerskiego, tego samego, którego konfederacja targowicka pozbawiła ks. Hugona Kołłątaja. Twierdził, że nie starał się o ten urząd i przypominał, że złożył go po zwycięstwie powstania w Warszawie⁷.

⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Archiwum Królestwa Polskiego (dalej: AKP), sygn. 356, k. 617.

⁵ AGAD, AKP, sygn. 249, k. 87–88.

⁶ W. Bartel, *Ustrój władz cywilnych powstania kościuszkowskiego*, Wrocław 1959; W. Tokarz, *Deputacja Indagacyjna [w:] Rozprawy i szkice*, t. 1, Warszawa 1959, s. 264–318; H. Jabłoński, *Sąd Kryminalny Wojskowy [w:] Rozprawy historyczne Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*, t. 16, z. 1, Warszawa 1935, s. 3–116.

⁷ Należy pamiętać, że w powstaniu kościuszkowskim ks. Kołłątaj pełnił jedną z czołowych ról oraz że należał do radykalnego skrzydła powstania dążącego do zaostrzenia walki z ludźmi

Po przesłuchaniu Deputacja Indagacyjna uznała biskupa Skarszewskiego winnym działalności na szkodę kraju w konfederacji targowickiej i sejmie grodzieńskim. Zgodnie z kompetencjami deputacja przesłała akta sprawy do dalszego rozpatrzenia do Sądu Kryminalnego Wojskowego⁸.

Powołany przez Kościuszkę w drugiej połowie sierpnia Sąd Kryminalny Wojskowy zastąpił Sąd Kryminalny dla Księstwa Mazowieckiego. W skład sądu weszli wojskowi należący do radykalnego odłamu powstania, w tym gen. Józef Zajączek i gen. Antoni Madaliński. Sędziowie orzekać mieli według artykułów wojskowych. Sprawa biskupa Skarszewskiego była pierwszą rozprawą polityczną tego sądu. Od 6 do 10 września sędziowie czytali akta sprawy⁹. 10 września po południu przeprowadzili przesłuchanie, w czasie którego zadano oskarżonemu 26 pytań. Wszystkie one dotyczyły jego działalności w konfederacji targowickiej i na sejmie grodzieńskim. 11 września zapadł wyrok. Wojciech Skarszewski uznany został winnym działań na szkodę kraju, skazany na karę śmierci przez powieszenie oraz na konfiskatę majątku. Wyrok zapadł przez głosowanie, większością głosów sześć do dwóch¹⁰. Następnego dnia wyrok został odczytany oskarżonemu¹¹.

Zgodnie z prawem powstańczym wyrok śmierci miał być wykonany w ciągu 24 godzin od ogłoszenia. Rozpoczęto przygotowania do jego wykonania. 13 września odbyła się ceremonia zdjęcia sakry biskupiej. Jak wspomniano, do egzekucji jednak nie doszło.

Publikowany rękopis z przesłuchań biskupa Wojciecha Skarszewskiego przeprowadzanych przez Deputację Indagacyjną i Sąd Kryminalny Wojskowy przechowywany jest w Archiwum Głównym Akt Dawnych, w zbiorze Archiwum Królestwa Polskiego (księga o sygn. 251, k. 84–93v, 103–108v). Akta te stanowią fragment zachowanych archiwaliów Sądu Kryminalnego Wojskowego. Karty rękopisu wszyte do księgi są wymieszane. Przesłuchania Deputacji Indagacyjnej znajdują się na kartach 88–93v, 103–108v, a przesłuchania Sądu Kryminalnego Wojskowego na kartach 84–87v. W wymienionej księdze są także inne akta dotyczące sprawy biskupa Skarszewskiego¹².

podejrzany o szkodliwą działalność wobec kraju. Krążyły również plotki, że z powodu objęcia przez Skarszewskiego podkanclerstwa Kołłątaj czuł do niego osobistą niechęć i to z jego inspiracji rozpoczęto proces biskupa.

⁸ AGAD, AKP, sygn. 251, k. 77–77v.

⁹ AGAD, AKP, sygn. 167, k. 7v–10v.

¹⁰ Za karę śmierci głosowali generałowie Józef Zajączek, Gabriel Taszycki, Antoni Madaliński (jego podpisu brak pod przesłuchaniem), Franciszek Łażniński, brygadier Antoni Guskowski, mjr Tomasz Maruszewski. Przeciwno karze śmierci, a za pozbawieniem biskupa Skarszewskiego wszystkich praw duchownych i cywilnych oraz osadzeniu go w klasztorze kapucynów głosowali mjr Walenty Bębnowski i płk Feliks Gawdzicki.

¹¹ Odpis wyroku W. Skarszewskiego, zob. AGAD, AKP, sygn. 256, k. 77–78v. Skrócony wyrok: AKP, sygn. 323, k. 724. Krótkie streszczenie wyroku podane w raporcie Sądu Kryminalnego Wojskowego do Tadeusza Kościuszki: „Ks. Wojciech Skarszewski biskup chełmsko lubelski za ciągłe i czynne przykładanie się przez cały czas spisku targowickiego i grodzieńskiego do podziału ukochanej Ojczyzny odsadzeniem od wszystkich urzędów, dostojności prerogatyw konfiskatą dóbr, karą śmierci ukarany”, AKP, sygn. 167, k. 12v.

¹² Są to: 1) Kopia listu T. Kościuszki do Sądu Kryminalnego Wojskowego z wyjaśnieniem powodów jakimi się kierował zmieniając karę śmierci na dożywotnie więzienie, 13 IX 1794, k. 78. 2) Pismo Deputacji wyznaczonej do badania akt targowickich i grodzieńskich z informacjami

Przesłuchania w Deputacji Indagacyjnej sporządzane były w dwóch egzemplarzach. Drugi egzemplarz z przesłuchania Skarszewskiego przez Deputację Indagacyjną znajduje się w AGAD w zbiorze Tzw. Metryki Litewskiej (dz. VIII, sygn. 185, k. 1–12).

Fragment omawianego rękopisu, mianowicie pytania zadawane w czasie przesłuchania w Sądzie Kryminalnym Wojskowym, zostały opublikowane przez Henryka Jabłońskiego w przypisach do jego artykułu poświęconego tej instytucji¹³.

Ogólnie zasady edycji tekstu są zgodne z instrukcją Kazimierza Lepszego, jednak z pewnymi modyfikacjami. Zmodyfikowano pisownię niektórych końcówek wyrazów, uwspółcześniając je, rozwiązano oczywiste skróty bez zaznaczenia tego w nawiasach kwadratowych. Poprawki te nie zmieniają sensu tekstu, a ułatwiają jego zrozumienie, zwłaszcza osobom niemającym wprawy w czytaniu tekstów staropolskich¹⁴.

TEKST ŹRÓDŁOWY

nr 1

[Warszawa], 1–4 IX 1794 r.

Przesłuchanie biskupa Wojciecha Skarszewskiego przez Deputację Indagacyjną.

Oryg.: *Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Królestwa Polskiego, sygn. 251, k. 88–93v, 103–108v.*

[k. 88] **Indagacja z Wojciecha Skarszewskiego, biskupa chełmsko lubelskiego na sesji Deputacji dnia 1 września 1794 odbyta**

1. Jak się zowiesz?

Ad 1. Wojciech Skarszewski.

2. Gdzie się rodził i wiele masz lat?

Ad 2. Rodziłem się w Janowie w województwie podolskim, mam lat 51.

3. Od młodości twojej czym się aż dotąd bawiłeś?

Ad 3. W ósmym roku wieku mego byłem oddany do szkół publicznych kamienieckich, w których przepędziwszy lat 12 oddany byłem do szkół lwowskich, w których zabawiłem przez lat 6, słuchając wyższych nauk. Ze Lwowa, kosztem rodziców i krewnych, byłem wysłany do Rzymu dla wydoskonalenia się w naukach do stanu duchownego istotnie potrzebnych, gdzie zabawiwszy lat 4 powróciłem do swojej Ojczyzny, objechawszy pierwiej dla swojej ciekawości niektóre miasta włoskie i niemieckie. Powróciwszy z zagranicy umieszczony byłem za asesora w Konsystorzu Warszawskim, gdzie zostawałem lat 4.

o dowodach winny biskupa Skarszewskiego przesłanych do Sądu Wojskowego Kryminalnego, 9 IX 1794, k. 81–83v; 3) List W. Skarszewskiego do W. Tęgoborskiego z relacją ze spotkania z posłem pruskim L. Buchholtzem, 16 VIII 1793, k. 94–97v; 4) List W. Skarszewskiego do O. Igelströma, 1 III 1794, k. 98–99v; 5) Pisemne zeznanie D. Mikorskiego obciążające biskupa Skarszewskiego, 6 IX 179, k. 100; 6) Brulion noty O. Igelströma w sprawie banku P. Teppera, b.d., k. 101; 7) Projekt sejmowy W. Skaryszewskiego z 14 VIII 1793 r., k. 102.

¹³ H. Jabłoński, op. cit., s. 61–63.

¹⁴ K. Lepszy, *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, Wrocław 1953.

Tudzież zostałem jeszcze w Rzymie kanonikiem kamienieckim. W czasie bawienia się mojego przy konsystorzu dostałem beneficjum *curatum* chobrzańskie kollacyi Ob. Strońskiego¹⁵. Po postąpieniu ks. Rybińskiego¹⁶ na biskupstwo kujawskie, byłem od tegoż wezwany na urząd sędziego audytora diecezji kujawskiej, na którym zostałem lat 9, zrezygnowawszy pierwiej kanonią kamieniecką(!), a wzięwszy w krótkim czasie probostwo kujawskie. Po wyszłym tym czasie i po śmierci ks. Aleksandrowicza¹⁷, pisarza koronnego, postąpiłem na ten urząd, a w krótcie przez sejm 1786 zostałem obrany na sekretarza Rady Nieustającej¹⁸, na którym urzędzie byłem lat 2. Po ustaniu Rady Nieustającej zostałem przy urzędzie pisarza koronnego aż do śmierci ks. Garnysza¹⁹, biskupa chełmsko-lubelskiego, po której^a za interesowaniem się Ob. Małachowskiego²⁰, marszałka sejmowego, zostałem postanowiony na toż biskupstwo, którego powinności senatorskiej w czasie Sejmu Konstytucyjnego²¹ pełniłem blisko 15 miesięcy, aż do czasu limity i w tym samym urzędzie trwam dotąd.

[k. 88v] 4. W ciągu tak prywatnego jak publicznego twojego życia, z kim w najściślejszej żyłeś przyjaźni i za czyją pomocą wszedłeś na urzędy tak duchowne jak krajowe?

Ad 4. Żyłem w przyjaźni dawniej z ks. Kopczyńskim²², Małachowskim referendarzem, w następnym czasie z biskupem kujawskim Rybińskim, Szembekiem²³ biskupem, z Obywatelem Jabłonowskim²⁴ kasztelanem krakowskim i innymi. Na duchowne urzędy wszedłem częścią przez swoją aplikację, częścią za pomocą przyjaciół i krewnych jakimi są: Stoiński, ks. Rybiński i inni. Na audytorstwo byłem wezwany przez ks. Rybińskiego, jedynie dla tego, gdyż mogłem być użytecznym na tym pracowitym urzędzie. Na pisarstwo koronne miałem największą pomoc Obywatelów Aleksandrowiczów, na sekretarję Rady Nieustającej pomogli mi wnieść (!) Małachowscy i inni, których o to prosiłem, a których dziś wszystkim sobie przypomnieć nie mogę. Do biskupstwa zaś chełmsko-lubelskiego byłem podniesiony za wstawiennictwem się Małachowskiego, Ignacego Potockiego²⁵, ks. Czartoryskiego²⁶ i innych.

[k. 89] 5. Z którymi cudzoziemcami żyłeś w przyjaźni i u których bywałeś zagranicznych posłów?

¹⁵ Wincenty Stoiński, właściciel Chobrzan, miejscowości w woj. sandomierskim.

¹⁶ Józef Rybiński, biskup kujawski od 1777 r.

¹⁷ Antoni Aleksandrowicz, ks., pisarz wielki koronny, zm. w 1786 r.

¹⁸ Rada Nieustająca, 1775–1789, 1793–1794, centralny kolegialny organ rządowy utworzony przez sejm rozbiorowy, rozwiązany przez Sejm Czteroletni (19 I 1789 r.), restytuowany na sejmie grodzieńskim.

¹⁹ Maciej Garnysz, biskup chełmski i podkanclerzy koronny, zm. w 1790 r.

^a Wyrazy skreślone: z układów prywatnych.

²⁰ Stanisław Małachowski, referendarz koronny, marszałek Sejmu Czteroletniego.

²¹ Sejm Konstytucyjny (nazywany także Sejmem Wielkim lub Sejmem Czteroletnim), skonfederowany sejm obradujący w latach 1788–1792. Sejm, wykorzystując chwilowe osłabienie Rosji, wypowiedział rosyjską kuratele nad Polską i uchwalił szereg praw modernizujących Rzeczpospolitą, na czele z konstytucją z 1791 r., nazywaną od daty uchwalenia Konstytucją 3 Maja.

²² Onufry Kopczyński, pijar, autor podręczników gramatyki polskiej.

²³ Krzysztof Hilary Szembek, biskup płocki od 1785.

²⁴ Antoni Jabłonowski, kasztelan krakowski, brał udział w powstaniu kościuszkowskim.

²⁵ Ignacy Potocki, marszałek nadworny, a następnie wielki litewski, jeden z przywódców stronnictwa konstytucyjnego na Sejmie Czteroletnim, twórca przymierza polsko-pruskiego w 1790 r., współtwórca Konstytucji 3 Maja; podczas powstania kościuszkowskiego kierownik Wydziału Interesów Zagranicznych Rady Najwyższej Narodowej.

²⁶ Adam Kazimierz ks. Czartoryski, generał ziem podolskich, działacz polityczny i oświatowy, mecenas kultury, publicysta, poseł lubelski na Sejm Czteroletni; opowiadał się na nim za reformami, nie przystąpił do konfederacji targowickiej.

Ad 5. Z żadnym cudzoziemcem nie żyłem w przyjaźni oprócz jednego nuncjusza²⁷. U posłów zagranicznych oprócz pierwszych wizyt po ich przybyciu i oprócz Grodna, gdzie zaproszony na obiady od Sieversa²⁸ bywałem, u nikogo nigdzie więcej nie bywałem.

6. W czasie twoich urzędowań, kiedy Moskwa naigrawała się arbitralnie z praw krajowych, czy ulegałeś zawsze przemocy obcej lub czy szedłeś jak powinność obywatelska kazała?

Ad 6. W czasie urzędowań moich po mniejszych szedłem zawsze za moim przekonaniem. Powiem nawet iż raz tylko byłem nagabany (!) od Stackelberga²⁹, abym dał zdanie moje stosownie do jego woli w sprawie pomiędzy księciem kurlandzkim³⁰ i obywatelem tegoż kraju (którego nazwiska nie pamiętam), wytoczonej do sądów relacyjnych³¹, w których ja zastępowałem miejsce referendarzów. Dałem moją opinię, taką w tej sprawie jaka w moim przekonaniu była najsprawiedliwsza, nie uważając nic na perswazje obce, iż takim sposobem mogę sobie zrobić nieprzyjaciela w osobie Stackelberga.

7. W czasie Sejmu Konstytucyjnego jakiego byłeś zdania, kiedy materia o miastach, starostwach, biskupstwach i innych ważniejszych przychodziła rzeczach?

Ad 7. Na materii biskupstw nie byłem jeszcze, w materii zaś miast, starostw i innych, łączyłem się zawsze z dobrze myślącymi i nigdy nie w żadnej z takowych materii nie sprzeciwiłem. [k. 89u] 8. Jak się sprawiałeś w deputacjach Sejmu Konstytucyjnego, czy nie miałeś czynionych sobie jakich insynuacji od posła moskiewskiego i czy nie starałeś się skutecznie jego zamiary?

Ad 8. Zasiadając w dwóch deputacjach, jednej do ułożenia projektu o sejmikach³², drugiej konstytucyjnej³³, starałem się zawsze iść za moim przekonaniem i łączyć się ze zdaniem najlepiej myślących, jak mogą zaświadczyć wszyscy w deputacjach tychże zasiadający. Insynuacji od posła moskiewskiego mieć nie mogłem, bo z Bułhakowem³⁴, na ów czas posłem, z daleka tylko znałem się.

9. W czasie Sejmu Konstytucyjnego czy korespondowałeś ze Szczęsnym Potockim³⁵

²⁷ Ferdinando Maria Saluzzo, nuncjusz papieski w Rzeczypospolitej w latach 1784–1794.

²⁸ Jakow Sievers, generał i dyplomata rosyjski, mianowany 5 XII 1792 r. (w miejsce odwołanego Jakowa Bułhakowa) posłem nadzwyczajnym i pełnomocnym w Warszawie; odwołany z funkcji pod koniec grudnia 1793 r., zastąpił go gen. Otto Igelström.

²⁹ Otto Magnus Stackelberg, ambasador rosyjski w Warszawie w latach 1772–1790, wywierał decydujący wpływ na władze polskie w tym czasie.

³⁰ Piotr Biron, w latach 1769–1795, książę Kurlandii, która formalnie była lennem Rzeczypospolitej, faktycznie zaś pozostawała w całkowitej zależności od Rosji.

³¹ Sąd relacyjny rozpatrywał odwołania od sądów lenn Rzeczypospolitej, sądu asesorskiego, sądu biskupa prawosławnego oraz spory o cerkwie i ich uposażenie pomiędzy Kościołem prawosławnym a Kościołem unickim (greckokatolickim).

³² Deputacja do ukończenia projektu o sejmikach, powołana 24 II 1791 r., przygotowała projekt ustawy o sejmikach, przyjętej 24 III 1791 r.

³³ Deputacja Konstytucyjna to jedna z najstarszych i najważniejszych deputacji sejmowych; pilnowała aby publikowane konstytucje były zgodne z tekstem ustaw przyjętych na sejmie. Po uchwaleniu Konstytucji 3 Maja deputacja zmieniła nazwę na Deputację Sejmową. Biskup Skarszewski wszedł w jej skład 6 V 1791 r.

³⁴ Jakow Bułhakow, poseł nadzwyczajny i pełnomocny Rosji w Warszawie w latach 1790–1792, zastąpiony przez J. Sieversa.

³⁵ Stanisław Szczęsny Potocki, marszałek konfederacji targowickiej, właściciel olbrzymich dóbr na Ukrainie; ze względu na ich położenie trzymał się orientacji rosyjskiej. Był posłem na Sejm Czteroletni, pod wpływem nastrojów antyrosyjskich na początku 1789 r. wyjechał z Warszawy. Jesienią 1791 r. w kwaterze głównej Grigorija Potiomkina w Jassach wraz z Franciszkiem Ksawerym Branickim i Sewerynem Rzewuskim oraz przedstawicielami Katarzyny II omówili plan interwencji rosyjskiej w Rzeczypospolitej; po przeniesieniu narad do Petersburga, 27 IV 1791 r. podpisali akt konfederacji generalnej (ogłoszony w 14 V 1792 r. w Targowicy).

i Rzewuskim³⁶? Jakie miałeś związki z Czetwertyńskim³⁷, Hulewiczem³⁸, Złotnickim³⁹ i jakie były twoje postęпки z partią i adherentami Szczęsnego Potockiego lub korespondencje?

Ad 9. Nie korespondowałem nigdy ani z Szczęsnym Potockim, ani z Rzewuskim. Z Czetwertyńskim, Hulewiczem, Złotnickim żadnych związków nie miałem, u Hulewicza byłem tylko raz pisarzem jeszcze koronnym, nie pamiętam z jakiej okazji, u Złotnickiego zaś i u Czetwertyńskiego nigdy nie bywałem. Z partią i adherentami Potockiego Szczęsnego ani związków, ani korespondencji żadnych nigdy nie miałem.

Delegowani do indagacji:

Maciej Fontanne⁴⁰

K. Zerwanicki⁴¹

J. Rose⁴²

Onufry Grabowski⁴³

Wojciech Skarszewski
biskup chełmsko-lubelski, mp.

[k. 90] **Kontynuacja indagacji na sesji rannej dnia 2-go września 1794 r.**

10. Czy wiedziałeś o zamysłach Szczęsnego Potockiego bądź od jego adherentów, bądź od kogo innego i czy nie przyłożyłeś się do ich skutecznienia bądź prosto, bądź ubocznie?

Ad 10. Nie wiedziałem od nikogo zgoła o zamysłach Szczęsnego Potockiego, a tym samym nie mogłem się przyłożyć do skutecznienia jego zamiarów.

11. Czy nie miałeś jakiej insynuacji od posłów zagranicznych do przystąpienia do związku z Szczęsnym Potockim?

Ad 11. Jużem raz oświadczył, iż z posłami zagranicznymi żadnych nie miałem związków, mogę więc sumieniem zaręczyć, iż od żadnego z nich nie tylko nie miałem insynuacji do wejścia w związek z Potockim, ale nawet od żadnego słowa o tym nie słyszałem.

12. Co sądziłeś o Konstytucji 3-go Maja i jak stawiałeś się przy zapadnięciu jej?

Ad 12. O Konstytucji 3 Maja sądziłem zawsze, iż jest dobra ani jej przejścia nie sprzeciwiałem się.

13. Jakiego byłeś zdania kiedy oddawano w ręce króla wojsko i skarb i kiedy chciano sejm zalimitować?

Ad 13. Jak zawsze tak i w tych materiach łączyłem się z partią dobrze myślących Obywatelów.

14. Gdzieś był w czasie wtargnięcia Moskwy do kraju, za czyją rekomendacją lub z jakich zasług dla Moskwy zostałeś konsyliarzem spisku targowickiego⁴⁴ i dlaczego od tej funkcji nie wymówiłeś się?

³⁶ Seweryn Rzewuski, hetman polny koronny, jeden z twórców konfederacji targowickiej.

³⁷ Antoni Czetwertyński, filar stronnictwa hetmańskiego na Sejmie Czteroletnim, od 1790 r. kasztelan przemyski, targowiczian, organizował konfederacje w województwach kijowskim i wołyńskim; został powieszony w czasie powstania kościuszkowskiego podczas rozruchów 28 czerwca w Warszawie.

³⁸ Franciszek Hulewicz, łowczy czernichowski, targowiczianin.

³⁹ Antoni Złotnicki, chorąży czerwonogrodzki, poseł podolski na Sejm Czteroletni, targowiczianin.

⁴⁰ Maciej Fontanne (Fontana), członek Deputacji Indagacyjnej.

⁴¹ Kazimierz Zerwanicki, członek Deputacji Indagacyjnej.

⁴² Jan Rose, sędzia Sądu Kryminalnego Księstwa Mazowieckiego, następnie członek Deputacji Indagacyjnej.

⁴³ Onufry Grabowski, członek Deputacji Indagacyjnej.

⁴⁴ Spisek targowicki, tak nazywana była konfederacja targowicka; akt konfederacji podpisany w Petersburgu 27 IV 1792 r. został ogłoszony 14 V 1792 r. w Targowicy. Konfederacja związana została przez konserwatywny odłam magnaterii przeciwny reformom Sejmu Czteroletniego i Konstytucji 3 Maja: Franciszka Ksawerego Branickiego, Stanisława Szczęsnego Potockiego i Seweryna Rzewuskiego, którzy przy pomocy Rosji zamierzali przywrócić dawny oligarchiczny ustrój Rzeczypospolitej. Zbrojna interwencja rosyjska w 1792 r. obaliła reformy Sejmu Czteroletniego, zmusiła Stanisława Augusta do przystąpienia do targowicy. Targowiczanie wprowadzili cenzurę, dopuszczali się porachunków osobistych i grabieży wobec

Ad 14. W czasie wkroczenia wojsk moskiewskich do kraju, znajdowałem się zawsze w Warszawie. Na czyją rekomendacją i dla jakich przyczyn wezwany byłem na konsyliarza tego nie wiem, to tylko pewna, iż zostałem konsyliarzem w Grodnie 10 miesiącu styczniu 1793, że wyjechałem do Grodna dla tego, że spisek targowicki chciał mieć kongres duchowny *in februario*. Zamysłem więc moim było z insynuacji biskupów koronnych przełożyć spiskowi targowickiemu, iż w tak krótkim czasie ten kongres zebrany być nie może. Zastawszy zaś spisek targowicki zajęty wkroczeniem wojsk pruskich⁴⁵ i niemyślący więcej o kongresie duchownych, powróciłem natychmiast do Warszawy. Byłbym się zaś wymówił od tej funkcji, nigdy ode mnie nie żądanej, gdyby był naówczas nie wypadł interes kongresu.

[k. 90v] 15°. Jakie sancyta⁴⁶ wyrobiłeś dla siebie, a jakie popierałeś dla kogo innego?

Ad 15. Ani sam dla siebie, ani dla kogo innego, żadnego sancyту nie wyrobiłem i nie starałem się wyrobić.

16. Jak się stawiałeś względem sancyту konferującego biskupstwa krakowskiego dobra Kossakowskiemu⁴⁷ i czy z innymi konsyliarzami koronnymi zanieśłeś manifest przeciwko temu sancytwi?

Ad 16. Nie byłem podówczas w Grodnie, kiedy to sancyту przechodziło, a nie należąc do żadnych czynności targowickich i nie chcąc się do nich mieszać, nie zanosilem żadnego manifestu przeciwko temu sancytwi.

17. Kto układał relację delegacji do egzaminowania Komisji Policji⁴⁸ wyznaczonej i czy była ta relacja delegacji *in pleno* czytana?

Ad 17. Zagórski⁴⁹ pióro trzymający w delegacji, układał tę relację, która częściami była czytana na delegacji.

18. Dawszy tyle dowodów niewątpliwych swojego patriotyzmu na Sejmie Konstytucyjnym, jak mogłeś dopuścić aby tenże sejm, był wystawiony w tej relacji dość nienawistnie, a principia fatalne spisku targowickiego były z zapalem wielbione?

Ad 18. Zasiadając w gronie ludzi deklarowanych nieprzyjaciół Konstytucji, zastanawiając się przy tym nad okolicznościami podówczas panującymi, nie mogłem nic więcej zrobić na to, żem czasem miarkował i styl i słowa delegacji przeciwko rządowi przeszłemu.

stronników obozu reform. Wkroczenie w styczniu 1793 r. wojsk pruskich do Wielkopolski i zapowiedź rozbioru była dla przywódców konfederacji zaskoczeniem i spowodowała usunięcie ich od działań politycznych. Konfederacja targowicka 15 IX 1793 została zastąpiona przez sejmową konfederację grodzieńską.

⁴⁵ Wojsko pruskie wkroczyło do Wielkopolski 24 I 1793 r.

⁴⁶ Sancyt (łac. *sancitum, sancita*), termin prawa polskiego oznaczający wyrok, postanowienie, rozporządzenie.

⁴⁷ Józef Kossakowski, biskup inflancki, targowiczanie, brat Szymona. J. Kossakowski w latach 1782–1784 i 1784–1786 zasiadał w Radzie Nieustającej, wtedy zbliżył się do ambasadora rosyjskiego Otto Stackelberga, a od 1787 r. pobierał stałą pensję w ambasadzie rosyjskiej. Na Sejmie Czteroletnim był przeciwny zerwaniu z Rosją, Konstytucję 3 Maja podpisał pod naciskiem. W 1792 r. zredagował akt konfederacji targowickiej na Litwie i wraz z bratem Szymonem odgrywał w niej czołową rolę, prześladował i grabił przeciwników politycznych. Zmusił Generalność konfederacji do przekazania sobie dochodów z biskupstwa krakowskiego. Na sejmie grodzieńskim wspierał separatyzm litewski. W 1794 r. uzyskał decydujący wpływ na prace Rady Nieustającej. Aresztowany w czasie insurekcji warszawskiej, został powieszony po skróconym procesie 9 V 1794 r.

⁴⁸ Komisja Policji Obojga Narodów (1791–1792), centralna instytucja administracji państwowej. Zajmowała się administracją miast królewskich, bezpieczeństwem, kontrolą handlu, cechami, cenami, domami dla żebraków i ubogich. Jej działalność ustała pod rządami konfederacji targowickiej; na sejmie grodzieńskim powołano dwie oddzielne komisje policji dla Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego.

⁴⁹ Stanisław Zagórski, targowiczanie, podstoli wołyński.

[k. 9l] 19. Jak mogłeś dopuścić tak surowo krytykować Komisję Policji, kiedy to i w drukowaniu pism i w innych okolicznościach, postępowała zawsze prawie patriotycznie, umiarkowanie i rozumnie?

Ad 19. Jeżeli delegacja postąpiła sobie w czym nad miarę surowo, to nie jest moja wina, gdyż ja w niej tylko prezydowałem i mój głos był tylko głosem pojedynczym. Zawsze jednakowoż delegacja brała za regułę swoich postępów prawa, a w wielu miejscach, a osobliwie co do protokołu sekretnego oddała sprawiedliwość Komisji Policji.

20. Czy odebrałeś jaką gratyfikację od spisku targowickiego za swoje usługi?

Ad 20. Żadnej gratyfikacji nie odebrałem.

21. Idąc za przykładem innych konsyliarzów, czy zaniósłeś manifest przeciwko rozbiorowi kraju, skoro ten rozbiór był wniesiony do spisku targowickiego?

Ad 21. Jużem raz oświadczył, iż nie mieszałem się do żadnych czynności spisku targowickiego, nie znajdowałem się wówczas w Grodnie, kiedy ta materia była wprowadzona, nie mogłem więc żadnych kroków w tej mierze uczynić.

22. Jakież miałeś związki z Bühlerem⁵⁰? Gdzie i z jakich powodów poznałeś się z Sieversem?

Ad 22. Bawiąc krótko w Grodnie, widziałem tylko Bühlera, ale z nim nie wchodziłem w żadną przyjaźń, nawet wizyty mu nie oddał. Sieversa widziałem pierwszy raz w Grodnie, kiedy przejeżdżał do Warszawy, ale z nim ani znałem się, ani mu tam wizyty oddawałem. W Warszawie dopiero był on u mnie z wizytą ceremonialną i ja mu ją nawzajem oddałem przez bilety. Prezylując zaś w Komisji Bankowej Tepperowskiej⁵¹, byłem wezwany od Sieversa do jego domu, gdzie mnie prosił abym insynuował komisarzom przyjęcie Nowickiego⁵², brygadiera moskiewskiego i Böllendorfa⁵³, sekretarza pruskiego do tejże komisji, ale ja zniósłszy się z Komisją i udecydowawszy niepodobieństwo uczynienia tego, oparłem się woli Sieversa. [k. 9lu] 23. Czy nie byłeś od kogo pytany, których posłów trzeba by wybrać na zjazd grodzieński⁵⁴?

Ad 23. Nie byłem od nikogo pytany w tej mierze i zawszem się strzegł mieszać do jakowych sekretnych układów.

24. Przewidując, iż zjazd grodzieński będzie tylko narzędziem Moskwy do uskutecznienia swoich fatalnych zamysłów względem Polski, z jakich powodów nie wymówiłeś się od znajdowania się na nim, jak to uczynili niektórzy?

Ad 24. Mam za świadków wszystkich komisarzów bankowych, iż ani chciałem, ani myślałem jechać na sejm do Grodna, lecz kiedy Igelström⁵⁵ przysłał do mnie z ukazem i pogrózkami sekwestrowania dóbr biskupich, gdybym na sejm wyjechać nie chciał i gdy

⁵⁰ Karl Bühler, dyplomata w służbie rosyjskiej, czuwał nad działalnością konfederacji targowickiej, w czasie sejmu grodzieńskiego wspierał Sieversa, aresztowany w czasie powstania kościuszkowskiego wraz z innymi członkami poselstwa rosyjskiego.

⁵¹ Piotr Fergusson Tepper, największy bankier warszawski, który wraz z innymi pięcioma bankierami zbankrutował w 1793 r. Dnia 1 III 1793 r. powołano komisję do likwidacji upadłości jego banku.

⁵² Iwan Nowicki, brygadier rosyjski, do wybuchu insurekcji kościuszkowskiej nadzorował administrację masy upadłościowej banku Teppera.

⁵³ Böllendorf, sekretarz poselstwa pruskiego.

⁵⁴ Zjazd grodzieński — tak nazywany jest ostatni sejm I Rzeczypospolitej, który obradował w Grodnie (17 VI — 23 XI 1793), zwołany na żądanie zaborców dla potwierdzenia II rozbioru. Mimo otoczenia obrad przez wojsko rosyjskie i oplacaniu wielu posłów przez Rosję, stał się widownią ostrych protestów. Sejm zmuszony do wyłonienia pełnomocnej delegacji do rokowań z Rosją i Prusami 22 lipca podpisał traktat sesyjny z Rosją, a w czasie słynnej dwunastogodzinnej sesji „niemej” w nocy z 23 na 24 września — z Prusami. Na sejmie przyjęto też szereg ustaw dotyczących funkcjonowania państwa i zawarto wieczysty sojusz z Rosją.

⁵⁵ Osip Igelström, generał, głównodowodzący wojskiem rosyjskich w Polsce, a po odwołaniu Sieversa (od końca grudnia 1793 r.) także poseł rosyjski.

Igelströmowi żadnym sposobem wyprosić się od tego nie mogłem, musiałem nareszcie żądaniom jego zadość uczynić. Nie wyjechałem jednakowoż, aż w wilią rozpoczęcia sejmu i tak moją podróż odbywałem, abym tylko na koniec trafił sejmu, zwłaszcza iż ten miał tylko trwać dwie niedzieli, dlatego też właśnie nie chciałem zalimitować Komisji Bankowej, abym uniknął znajdowania się na sejmie.

[k. 92] 25. Jadąc na sejm grodzieński, również jak w czasie sejmu grodzieńskiego, czy wzięłeś jaką gratyfikację bądź w pieniądzech, bądź w efektach, bądź w pensji od Moskwy lub Prusaka?

Ad 25. Żadnych nie wzięłem ani pieniędzy, ani efektów (wyjawszy prezent za podpisanie traktatu aliansowego), ani pensji, nie tylko od Moskwy i Prusaka, ale od żadnego dworu i od żadnego człowieka.

26. Po przybyciu swoim do Grodna z kim żyłeś w przyjaźni i jak często bywałeś u Sieversa?

Ad 26. Z nikim w ścisłej przyjaźni nie żyłem, bywali czasem u mnie Jankowski⁵⁶, Krasnodębski⁵⁷, Skarżyński⁵⁸, Kunicki⁵⁹, Oborski kasztelan⁶⁰. Ja zaś najczęściej siedziałem w domu i nie bywałem ani u Ankwicza⁶¹, ani u Ożarowskiego⁶², ani u Kossakowskiego biskupa. U Sieversa bywałem tylko tyle razy, ile razy byłem proszony od niego na obiad lub kolację.

27. Bywając u Sieversa na konferencjach jak Moszyński⁶³ zeznał, o czym żeście traktowali? Kto do tych konferencji był przypuszczony?

Ad 27. Byłem tylko raz w ciągu całego sejmu na konferencji u Sieversa i to przy końcu zjazdu, w materii kiedy projekt Kossakowskiego biskupa względem duchowieństwa był roztrząsany, więcej zaś razy na żadnych konferencjach w ciągu sejmu nigdy nie bywałem. Byli zaś przy mnie na konferencji u Sieversa: Moszyński, Bieliński⁶⁴, Kossakowscy, Ankwicz, Massalski⁶⁵, Ożarowski, Plater⁶⁶, Sułkowski⁶⁷.

⁵⁶ Konstanty Jankowski, poseł na sejm grodzieński; należał do opozycji.

⁵⁷ Jan Stanisław Krasnodębski, poseł liwski na sejm grodzieński, jeden z głównych opozycjonistów.

⁵⁸ Tadeusz Szymon Skarżyński, poseł łomżyński na sejm grodzieński; poseł opozycyjny.

⁵⁹ Franciszek Kunicki, poseł chełmski na sejm grodzieński.

⁶⁰ Józef Oborski, kasztelan ciechanowski, targowiczanie, uczestniczył w obradach sejmu grodzieńskiego.

⁶¹ Józef Ankwicz, poseł krakowski na sejm grodzieński, marszałek reaktywowanej Rady Nieustającej; w czasie powstania kościuszkowskiego powieszony, 9 V 1794 r., po krótkim procesie.

⁶² Piotr Ożarowski, kasztelan wojnicki, targowiczanie; uczestnik sejmu grodzieńskiego, jeden z najbliższych współpracowników J. Sieversa, od listopada 1793 r. hetman wielki koronny, w czasie powstania kościuszkowskiego aresztowany, po skróconym procesie powieszony 9 V 1794 r.

⁶³ Fryderyk Józef Moszyński, targowiczanie; jeden z głównych doradców J. Sieversa w sprawach ustrojowych i finansowych na sejmie grodzieńskim; w nagrodę otrzymał marszałkostwo wielkie koronne (23 VIII 1793).

⁶⁴ Stanisław Kostka Bieliński, targowiczanie, poseł warszawski na sejm grodzieński, marszałek sejmu grodzieńskiego, marszałek nadworny koronny.

⁶⁵ Ignacy Józef Massalski, biskup wileński, targowiczanie, czynny na sejmie grodzieńskim, przewodniczył deputacji do paktowania z Rosją i Prusami w sprawie drugiego rozbioru; aresztowany po wybuchu insurekcji w Warszawie, powieszony w czasie rozruchów warszawskich 28 VI 1794 r.

⁶⁶ Kazimierz Konstanty Plater, kasztelan trocki, targowiczanie, poseł do Petersburga z ramienia konfederacji targowickiej w 1792 r.; od 14 VI 1793 r. podkanclerzy litewski, na sejmie grodzieńskim bliski współpracownik J. Sieversa.

⁶⁷ Antoni Sułkowski, targowiczanie, od 5 V 1793 r. kanclerz wielki koronny.

28. Czy porozumiewałeś się z którymi posłami względem jakich projektów? Czy podawałeś i popierałeś sam jakie i którym wniesieniom szkodliwym dla kraju nie sprzeciwiałeś się?

Ad 28. Nie trzymając się żadnych partii dzielących sejm, nie porozumiewałem się z żadnymi posłami nigdy. Nie podawałem i nie popierałem żadnych projektów, tym zaś które sądziłem za szkodliwe, ile mogłem sprzeciwiałem się, czego najlepszym świadkiem mogą być mowy moje.

Delegowani do indagacji:

Maciej Fontanne

J. Rose

K. Zerwanicki

Onufry Grabowski

Wojciech Skarszewski
biskup chełmsko-lubelski, mp.

Kontynuacja indagacji dnia 3 września na sesji poobiedniej

29. Za co nie oponowałeś się propozycji, przez Bielińskiego gwałtem wniesionej, względem instrukcji dla Deputacji do porozumiewania się z dworem petersburskim i za co z poprawą Deputacji Konstytucyjnej tylko, a nie posłów obstawałeś przy propozycji o turnum między instrukcją poprawioną przez deputację lub poprawioną przez posłów? (dnia 15 lipca 1793)

Ad 29. Nie pamiętam czym wotowałem na projekt przez Deputację Konstytucyjną poprawiony, ale jeżeli to uczyniłem, uczyniłem dla tego, iż to stosowne było z dawnymi prawami, aby wotować na projekta poprawiane przez Deputację Konstytucyjną, które prawo zapadło nawet na Sejmie Konstytucyjnym.

[k. 93] 30. Za co pisałeś się na projekt Łoborzewskiego⁶⁸ *contra legum latam* podany, aby deputacja taki traktat podpisała, jaki poda poseł moskiewski?

Ad 30. Przypominam sobie dobrze, iż tego dnia były dwie propozycje, z których na jedną pisałem się, ale na projekt Łoborzewskiego nie dawałem mojego wotum, nie chcąc razem być plenipotencją dającym i odbierającym. W mowie zaś mojej wyraźniem się protestowałem przeciwko gwałtowi.

31. Za co od projektu podanego od tronu, odrzuciłeś dodatki, aby wzywając Imperatrowej⁶⁹, do bronienia Polski od Prusaka, wezwano razem i Cesarza⁷⁰, do tego i aby wyrazy w nocie nie dały tytułu do żądania cesji? (26 lipca 1793)

Ad 31. Będąc w deputacji tejże samej myśli, aby tak rzecz jak najdłużej zwlekać i żądać pomocy od cesarza i innych dworów, chyba więc była jaka inna okoliczność w tych dodatkach na którą się nie chciał pisać.

32. Za co pisałeś się na projekt Drewnowskiego⁷¹, wnoszącego, aby prosto delegowani, porozumieli się z posełem pruskim względem traktatów handlowych, a odrzuciłeś projekt Mikorskiego⁷² chcącego, aby pierwiej zapytać się króla pruskiego, czy dotrzymuje traktatów 1775 i aliansu zeszłego sejm⁷³?

Ad 32. Rozumiałem zawsze, iż ten projekt nie ma nic w sobie szkodliwego, ponieważ ściągał się tylko do handlu. Nie sprzeciwiałem się wszelako projektowi podania noty

⁶⁸ Ignacy Łoborzewski, mjr wojsk rosyjskich, poseł czernihowski na sejm grodzieński; działał zgodnie z poleceniami J. Sieversa.

⁶⁹ Katarzyna II, carowa rosyjska (1762–1796).

⁷⁰ Józef II Habsburg, najstarszy syn cesarzowej Marii Teresy, od 1765 r. współrządził z matką monarchią habsburską, a po jej śmierci — w latach 1780–1790 rządził samodzielnie jako cesarz rzymski, król Węgier i Czech.

⁷¹ Florian Drewnowski, targowiczanie, poseł łomżyński na sejm grodzieński; za pieniądze popierał interesy pruskie.

⁷² Dionizy Mikorski, poseł wyszogrodzki na sejm grodzieński; jeden z głównych opozycjonistów na sejmie, sprzeciwiał się podpisaniu rozbiorów, przy czym otwarcie mówił, że wziął pieniądze moskiewskie na poselstwo.

⁷³ Traktat przymierza polsko-pruskiego zawarty 29 III 1790 r.

posłowi pruskiemu, z zapytaniem czy król pruski dotrzymuje traktatów 1775 i aliansu zeszłego sejm.

33. Dlaczego pisałeś się na projekt Włodka⁷⁴ poprawiony od Deputacji Konstytucyjnej, aby traktować z królem pruskim, zamieniwszy plenipotencję i nakazawszy tylko wystąpienie się plenipotencji obszerniejszej i dłaczego odrzuciłeś projekt Młodzianowskiego⁷⁵, zawieszający czynności póty, póki poseł pruski dostateczniejszej nie okaże plenipotencji, kiedy projekt Włodka, wystawiał oczywiście naród na zdradziectwo Prusaka?

Ad 33. Nie przypominam jakim sposobem to się stało, to tylko wiem, iż deputacja traktowała z nim tylko tymczasowo dla porozumienia się i żądała obszerniejszej plenipotencji co on i uczynił.

34. Za co pisałeś się na ratyfikację traktatów z Imperatorową, kiedy nie chciałeś pierwiej żeby nawet turnus w tej materii był dany?

[k. 93v] Ad 34. Cokolwiek czyniłem, czyniłem to dla gwałtu. Mowy moje jednak zaświadcza, iż zawsze protestowałem się przeciwko przemocy.

35 to. Za co nie chciałeś i na to wotum swoje dałeś, aby połowę tylko brała pensji lista cywilna, a pisałeś się żeby jedną czwartą część zatrzymywano dla nich?

Ad 35. Rozumiałem, iż pracujący warci są zawsze nagrody, tym bardziej iż widziałem wiele ludzi z listy cywilnej tylko żyjących, którym by wielka przez to stała się krzywda.

36. Za co pisałeś się na projekt Ankwicza, mający w celu zmniejszenie wojska bez dodatku Krasnodębskiego, który chciał, aby pensję cokolwiek liście cywilnej i sztabowi generalnemu odcięto, gdyby przed pierwszym dniem września etat udecydowanym nie był? (18 i 21 sierpnia 1793).

Ad 36. Znajdując się w Deputacji przeglądającej stan wojska i stan kas przełożyłem stanom Rzeczypospolitej, iż do owego czasu nie było płatne wojsko, dla uszczuplonych granic Polski i że należy obmyślić sposób prędki i dogodny, tak dla zapłacenia wojska jak i utrzymywania dalszego onegoż. Nie sądziłem jednakże, że dostateczne do tego obiektu ujęcie pensji liście cywilnej i sztabowi generalnemu.

Delegowani od indagacji:

Maciej Fontanne

K. Zerwanicki

Onufry Grabowski

Józef Rose

Wojciech Skarszewski
biskup chełmsko-lubelski, mp.

[k. 103] **Kontynuacja indagacji na sesji dnia 4 września 1794 rannej**

37. Za co, za przykładem partii opozycyjnej, nie sprzeciwiałeś się wzięciu do decyzji projektu, podanego od posła moskiewskiego? (29 września 1793)⁷⁶

Ad 37. Projekt odstąpienia krajów królowi pruskiemu był podawany dwa razy, raz na początku września, drugi raz na końcu. Przy podaniu pierwszy raz projektu i sam protestowałem się i radziłem zanieść protestację. Ten projekt nie wziął swego skutku, ponieważ król pruski nie chciał pozwolić na żadne modyfikacje, które w nim poczyniono. Drugi raz, kiedy projekt oryginalny był wniesiony przez posła moskiewskiego, z przyłączoną groźną notą i kiedy chodziło o to, czy ten projekt ma być wziętym do decyzji lub nie, będąc przekonanym że wzięcie do decyzji projektu nie stanowi utrzymania się onego, dałem moje wotum na decyzją onego.

⁷⁴ Tadeusz Włodek, poseł na sejm grodzieński; uzyskał przywilej prasowy i wydawał w Warszawie „Gazetę Krajową”.

⁷⁵ Józef Młodzianowski, poseł różański na sejm grodzieński.

⁷⁶ 29 września — projekt posła rosyjskiego J. Sieversa.

[k. 103v] 38. Za co wotowałeś na projekt Podhorskiego⁷⁷ do decyzji wzięty, aby był w prawo zamieniony, a za tym wotowałeś na odstąpienie kraju królowi pruskiemu?

Ad 38. Pamiętam, iż w czasie wniesienia tej propozycji, izba sejmowa otoczona była Moskalami, iż izba opierała się ile mogła i że nareszcie w milczeniu zostawała i nie wotowała, a choćby była wotowała, jam umyślił był nie dać mojego wotum.

39. Za co podpisałeś rozbiór kraju tak dla Moskwy, jak i dla Prusaka i za co podpisałeś alians z Moskwą, niszczący aż do imienia Polaka?

Ad 39. Powiedziałem już wyżej, iż protestowałem się zawsze przeciwko rozbirowi kraju i nie wotowałem na dawane plenipotencje do podpisu, ale kiedy to stanęło, już prawem w posłuszeństwie onemuż, wykonałem co mi nakazano.

40. Za co pisałeś się na projekt Staniszewskiego⁷⁸, aby był wysłany poseł na podziękowanie Imperatorowej, za rozdrapanie kraju i za włożone na naród kajdany?

Ad 40. Po tylu dopełnionych gwałtach i po zapadłym prawie odstępującym krajów i zawierającym alians z dworem petersburskim, sądziłem, iż wysłanie posła nie tylko nie będzie szkodliwe dla kraju, ale może w czym ulżyć w jego klęskach. Nigdy zaś, nie myślałem dziękować Imperatorowej, za rozdrapanie kraju i włożone kajdany.

[k. 104] 40. Za co pisałeś się na projekt Miączyńskiego⁷⁹ względem Francuzów, który wystawiał tylu niewinnych na szkany i prześladowanie, a niszczył w narodzie wolność myślenia, pisania i że tak powiem czucia swej nędzy i za co tak gwałtownie powstawałeś w mowie przeciwko Francuzom, których jako człowiek wolny bronić raczej, niż przesładować powinieś był?

Ad 41. Projekt Miączyńskiego nie był tak łatwo przyjętym. Przystąpiliśmy do niego, nie dla czego innego, tylko aby uniknąć większego jeszcze nieszczęścia i przekonać ambasadora podającego groźną notę, iż jak nigdy w kraju nie było jakobinów, tak i teraz ich nie ma. Tudzież dla tego, iż i poprzedniczy rozbiór kraju nastąpił z fałszywych rozsianych wieści, jakoby zapobiegano rozszerzeniu się ducha jakobinizmu. Mowa moja miana w tej mierze ścierała się tylko do Francuzów obalających religię, o czym jako duchowny sądziłem nawiasem wspomnieć.

42. Za co wotowałeś na projekt formy rządu, aby był w prawo zamieniony, kiedy same tylko tytuły praw czytane były?

Ad 42. Forma rządu przed kilka dniami czytana była w całej swojej obszerności i wzięta do deliberacji. W dzień ostatni sejm, czytane były tylko tytuły praw i dlatego wotowałem na nie, ażebym jaśniej pokazał ich nielegalność, przymusem ambasadora wprowadzoną w nadziei, że sejm następny do tej samej nielegalności albo wszystkie skasuje, albo nowym wyrokiem sprostuje.

[k. 104v] 43. Za co wotowałeś na instrukcję dla komisarzy do demarkacji?

Ad 43. Gdy stanęły traktaty podziałowe i w prawo zamienione były, chcąc ocalić przynajmniej to co nam zostawiono, sądziłem za rzecz potrzebną dać moje wotum na tę instrukcję, tym bardziej że dzielące mocarstwa bez tej ostrożności, jeszcze by więcej sobie krajów przyczyniły, jak wiadomo było każdemu.

44. Czy należałeś z Moszyńskim do układania formy rządu wspólnie z Sieversem? Czy ta jak była od Moszyńskiego i Sieversa ułożona, została przyjęta bez żadnych odmian?

⁷⁷ Adam Podhorski, poseł wołyński na sejm grodzieński; przekupiony przez posła pruskiego Buchholtza.

⁷⁸ Tadeusz Staniszewski, poseł na sejm grodzieński; 18 X 1793 r. zgłosił projekt uroczystego poselstwa dziękczynnego do Katarzyny II.

⁷⁹ Kajetan Miączyński, targowiczanie, poseł lubelski na sejm grodzieński, na którym służył Sieversowi i Buchholtzowi; 1 XI 1794 r. podał projekt nakazujący Francuzom przebywającym w Rzeczypospolitej, pod groźbą wydalenia z kraju, złożenia przysięgi na wierność Stanisławowi Augustowi i Rzeczypospolitej oraz zaręczenia, że uznają Ludwika XVII prawowitym królem Francji.

Ad 44. Jużem wcześniej powiedział, iż do żadnych sekretnych nie należałem układów, słyszałem tylko, po przybyciu moim do Grodna, iż już forma rządu był ułożona od Sieversa, Moszyńskiego, Raczyńskiego⁸⁰ i innych których nie pamiętam. Na żądanie zaś niektórych posłów, była ta forma rządu częściami odsyłana już to do Deputacji Rządowej już do Deputacji Konstytucyjnej i tam poprawiona została w częściach. Żeby zaś Sievers odmieniał w domu niektóre myśli, podane od Moszyńskiego, tego nie wiem.

45. Dlaczego ta forma rządu nie była publikowana, po skończonym sejmie? Kto w niej poprawy robił i jakie?

Ad 45. Dlaczego publikowana nie była nie wiem. Słyszałem tylko z boku, iż za zmianą okoliczności po odwołaniu Sieversa, czynione były u Igelströma w tejże formie rządu i w innych projektach odmiany, do czego miał należeć Kossakowski, Ankwicz i Raczyński. [k. 105] 46. W jakich deputacjach byłeś tak w czasie spisku targowickiego, jak w czasie zjazdu grodzieńskiego i jaką odebrałeś nagrodę za prace swoje w tych deputacjach?

Ad 46. Byłem w deputacjach następujących za spisku targowickiego: do egzaminowania Komisji Policji i Asesorii Koronnej, do likwidacji długów Banku Tepperowskiego i w Komisji Edukacyjnej Koronnej. Za zjazdu grodzieńskiego byłem: w deputacji traktatowej⁸¹, w deputacji do ułożenia projektu o Komisji Bankowej⁸², w deputacji do wejrzenia w stan wojska i kasowego⁸³, na koniec w deputacji sancytowej⁸⁴. W tych wszystkich deputacjach pełniłem szczerze powinności obywatelskie, a najszczególniej w deputacji sancytowej, gdzie nie zważając ani na nienawiści prywatne, ani na instancje, oddałem każdemu sprawiedliwość w wielu artykułach nadwyreżoną. Żadnej nagrody od nikogo nie brałem ani nie żądałem. Dostał mi się tylko za prezent, krzyż topazowy i pierścień szmaragdowy, z powodu traktatu aliansowego i z powodu etykiety zachowanej pomiędzy dworami, przy zawarciu traktatów aliansowych, której etykiecie ani prawo, ani zwyczaj żaden w kraju naszym nie sprzeciwiały się. Inaczej byłbym i tego prezentu nie chciał brać.

[k. 105v] 47. Za co powiedziałeś wyżej, iż żadnego projektu nigdy nie podawałeś, kiedy twój projekt znajduje się, aby podziękować Sieversowi za interwencję dworu rosyjskiego, w negocjacjach z dworem pruskim i aby autoryzować tychże deputowanych, do żądania każdego czasu od posła moskiewskiego tejże interwencji⁸⁵?

Ad 47. Deputacja wyznaczona do traktowania z królem pruskim, widząc jak z oporem idą jej negocjacje i mając nadzieję iż pomoc ziszczę od ambasadora w swoim traktowaniu, podała projekt ten, który ja jako z kolej prezydujący w deputacji, z wyraźnego jej zlecenia prezentowałem stanom i przez omyłkę kancelarii, w imieniu moim wydrukowany został.

Deputowani do indagacji:

Maciej Fontanne

K. Zerwanicki

Onufry Grabowski

Józef Rose

Wojciech Skarszewski
biskup chełmsko-lubelski, mp.

⁸⁰ Kazimierz Raczyński, marszałek nadworny koronny; rezygnację złożył 22 IV 1793 r.

⁸¹ Deputacja traktatowa do rokowań z Rosją w sprawie cesji terytorialnych, której kompetencje później powiększono o rozmowy z posłem pruskim. Deputacja podpisała traktaty cesyjne z Rosją i Prusami.

⁸² Deputacja do ułożenia projektu o Komisji Bankowej, powołana 5 września; odpowiedni projekt podała na sesji 27 września.

⁸³ Deputacja powołana w celu ustalenia dochodów i wydatków państwa.

⁸⁴ Deputacja sancytowa, wyznaczona do przyjmowania zaskarżeń przeciwko postanowieniom konfederacji targowickiej.

⁸⁵ Projekt z 14 VIII 1793 r. znajduje się przy indagacji Skarszewskiego, zob. AGAD, AKP, sygn. 251, k. 102.

Kontynuacja indagacji na sesji poobiedniej dnia 4go września 1794

48. Z jakich zasług zyskałeś sobie tyle ufności u Moskalów, iż cię w tyłu umieszczono deputacjach, w których jakeś sam zeznał, byli czasem i najzapalczywi nieprzyjaciele Konstytucji 3 Maja. Dlaczego statecznie pisałeś się na wszystkie projekta szkodliwe krajowi, a przyjazne potencjom zagranicznym, jak się okazuje z wotów sejmikowych?

Ad 48. Deputacje, w których znajdowałem się, podzielić należy na dwie klasy. W pierwszej są deputacje od spisku targowickiego wyznaczone, w drugiej deputacje od zjazdu grodzieńskiego ustanowione. Do pierwszej klasy deputacji nie byłem z żadnych zasług dla Moskwy wyznaczony, tylko rozumiem dlatego, iż z pomiędzy senatorów byłem ja w Warszawie mieszkający naówczas, a kiedy drugich biskupów tu przytomnych jako to Okęckiego i Szembeka użyto do innych prac podobnych, mnie przypadło w podziale egzaminować Komisję Policji i Asesorię Koronną, tudzież zasiadać w Komisji Edukacyjnej i Bankowej. Co do drugiej klasy deputacji, jak na przykład traktatowej, tam nie Moskałe wybierali osoby, ale elekcja była w sejmie. Do innych zaś deputacji nie wiem czy przyczyniła się co influencja moskiewska, ale pewno wiem, iż do nich dlatego byłem nominowany, że mało na sejmie znajdowało się senatorów. Na jedne projekta pisałem się, przeciwko drugim ważniejszym protestowałem się, zawszem jednak szedł podług mojego przekonania i nigdy u mnie influencja moskiewska ani pruska miejsca nie miała. Jużem się wyżej z tego wytłumaczył.

[k. 106] 49. Jakie miałeś związki z Lucchesinim⁸⁶, jakie z Buchholtzem, jak często bywałeś u nich i jakie Ci obietnice czyniono?

49. Żadnych związków ani z Buchholtzem, ani z Lucchesinim nie miałem. Nigdy u nich nie bywałem i oni u mnie, nie mogli więc mi żadnych obietnic czynić i w rzeczy samej ani sami nie czynili, ani przez kogo innego.

[k. 106v] 50. Czyjej pomocy używałeś w dostaniu podkanclerstwa?

Ad 50. Nie starałem się i niczyjej pomocy nie używałem do dostania podkanclerstwa koronnego o czym łatwo się można przekonać przypomniawszy sobie publiczny odgłos, że po skończonym sejmie Ankwicz będzie podkanclerzem, co mu miał obiecać Sievers i wyrobić, iż bez uwagi na jego stan świecki zostanie podkanclerzem. Nie mogłem więc w czasie sejmu ani chciałem myśleć nawet o podkanclerstwie, świadkiem jeszcze tego może być zażalenie *sancitum* odbierającego podkanclerstwo ks. Obywatelowi Kołłątajowi⁸⁷ od niektórych Obywateli Wołyńskich na ręce moje przesłane, a przeze mnie w Metryce Koronnej złożone. Po sejmie partia sieversowska (jakem słyszał z boku) obawiając się, aby Kossakowski nie został podkanclerzem, podała trzech kandydatów na drugiej sesji Rady Nieustającej pomiędzy którymi i ja znajdowałem się i większość głosów zyskałem, do których przychylając się król nominował mnie podkanclerzem. Mogą zaś wszyscy konsyliarze Rady Nieustającej mnie zaświadczyć, iż oto bynajmniej nie starałem się i żadnego z nich o to nie prosiłem. Mogę jeszcze dodać, iż po doniesieniu mi o tym przez Massalskiego biskupa, zadziwiwszy się pytałem się jakim sposobem być to może, kiedy *sancytum* jest zaskarżone i czy pieczęć jest złożona, a odebrawszy od niego odpowiedź, iż *sancyta* zaskarżone w takim gatunku skoro przez sejm zdecydowane nie zostały, jako nie sądowe zostają w dawnym swoim stanie, zapewnił zaś mnie, iż pieczęć była złożona. Wziąłem tę rzecz do deliberacji, aż do przyjazdu mego do Warszawy, gdzie mając sobie przełożoną konieczną potrzebę, jednego pieczętarza do Asesorii, przyjąłem ten urząd, chcąc jedynie

⁸⁶ Girolamo Lucchesini, dyplomata pruski; w latach 1789–1792 poseł pruski w Warszawie, doprowadził do zawarcia sojuszu polsko-pruskiego 29 III 1790 r.

⁸⁷ Hugo Kołłątaj, ksiądz, działacz polityczny. Podczas Sejmu Czteroletniego jeden z przywódców obozu reform, współtwórca Konstytucji 3 Maja. Dnia 17 V 1791 r. mianowany podkanclerzem koronnym, pozbawiony urzędu przez konfederację targowicką. W czasie powstania kościuszkowskiego kierował Wydziałem Skarbu Rady Najwyższej Narodowej, był przywódcą radykalnego skrzydła w powstaniu.

usłużyć krajowi i oddalić się z niego w krótkim czasie, jako nieuchronny koszt ze sobą pociągającego. Skoro zaś rząd krajowy powrócony został, złożyłem pieczęć w ręce króla⁸⁸. [k. 107] 51. Z czyich rekomendacji i z jakich powodów otrzymałeś 70000 zł pol. z biskupstwa krakowskiego na fundusz biskupstwa chełmskiego?

Ad 51. Nie używałem żadnych do tego rekomendacji, ^bstosując się jedynie do prawa zapadłego na Sejmie Konstytucyjnym, aby biskupom^b nie mającym funduszu na 100000 zł była dodana reszta w dobrach z biskupstwa najpierwej wakującego, majątniejszego. Dopominałem się na konferencji wyżej ode mnie wzmiankowanej, aby mi reszta dodana była z dóbr biskupstwa poznańskiego wakującego. Na co gdy nastąpiło sprzeciwienie się z powodu, iż miało być erygowane biskupstwo warszawskie z tego samego funduszu i gdy Kossakowski biskup oświadczył mi, iż tę resztę wezmę z dóbr biskupstwa krakowskiego, podług projektu od niego podanego. Ja czując się być ukrzywdzonym ponieważ podług prawa grodzieńskiego, zapłaciwszy po 20 od sta podatku do skarbu, nie miałbym być funduszu równego z innymi biskupami, żądałem więc o dodanie 20000 w dobrach, do czego i Sievers przychylił się i z tego to urosło 70000.

[k. 107v] 52. Do kogo pisałeś ten list⁸⁹, który Ci się prezentuje?

Ad 52. List ten był pisany do Igelströma z powodu, iż kiedy nastąpiła poprawa formy rządu i projektów u Igelströma, biskup Kossakowski chciał mi odciąć 23000 z funduszu dlatego, iż ja miałem te dwadzieścia kilka tysięcy na mocy Sejmu Konstytucyjnego z oddzielnych dóbr biskupstwa łuckiego. Przestrzeżony o tym będąc od przyjaciół, pisałem ten list do Igelströma, końcem przełożenia mu tego całego interesu, co tym większa potrzeba dla mnie wypadła uczynić, iż i Igelström i Kossakowski mieli do mnie urazę za obalone niektóre sankcyta, a za tym że łatwo by się zgodzili na ukrzywdzenie funduszu biskupstwa mojego.

[k. 108] 53. Czy widziałeś przed powstaniem krakowskim o knującej się w kraju rewolucji i czy po powstaniu krakowskim nie przyczyniłeś się bądź prosto, bądź ubocznie, do umorzenia onegoż?

Ad 53. Kiedy Obywatel Madaliński⁹⁰ ruszył się, słyszałem niedokładnie, iż się knuje w kraju jakaś rewolucja. Po powstaniu zaś krakowskim, nie tylko ani prosto, ani ubocznie nie przeszkadzałem rewolucji, ale nawet kiedy można było bez niebezpieczeństwa dałem i dobrowolną ofiarę i posłałem list pasterski do diecezji mojej z podziękowaniem Panu Bogu za dźwignienie się narodu.

54. W dzień 17 i 18 kwietnia⁹¹ gdzieś był, coś robił i czy wiedziałeś pierwej o zamachach moskiewskich, dążących na rozbrojenie Warszawy i zabranie arsenału?

⁸⁸ Rezygnację z urzędu podkanclerzego koronnego biskup Skarszewski złożył na ręce Stanisława Augusta 1 V 1794 r. AGAD, AKP, sygn. 356, t. 2, s. 617.

^{bb} wyrazy podkreślone; w odniesieniu do nich dopisano inną ręką: „W tym tylko punkcie dobrze znajdował być konstytucję do prawa jej chcąc się jedynie stosować. G.T”.

⁸⁹ List W. Skaryszewskiego do O. Igelströma z Warszawy, 1 III 1794, j. franc., zob. AGAD, AKP, sygn. 251, k. 98–99v.

⁹⁰ Antoni Madaliński, od 1792 r. brygadier brygady wielkopolskiej kawalerii narodowej, by sprowokować wybuch powstania i uchronić brygadę przed redukcją z 12/13 III 1794 r. wyruszył na jej czele z Ostrołki do Krakowa. W czasie powstania awansował na gen. lejtnanta, zasiadał w Sądzie Kryminalnym Wojskowym.

⁹¹ Insurekcja warszawska — powstanie w Warszawie skierowane przeciwko rządowi konfederacji targowickiej i okupacji rosyjskiej; wybuchło 17 IV 1794 r. na wieść o powstaniu krakowskim i marszu T. Kościuszki na Warszawę. Insurekcja warszawska była dziełem sprzysiężenia oficerów i mieszczan stolicy; w walkach wzięły udział oddziały garnizonu warszawskiego i stołecznej ludności; ostatnie oddziały rosyjskie pod wodzą ambasadora Igelströma wycofały się 18 kwietnia. Rosjanie stracili 4400 ludzi, powstańcy zdobyli zapasy broni i amunicji oraz archiwum ambasady rosyjskiej.

Ad 54. W dniu rewolucyjnej warszawskiej byłem w domu i nigdzie nie wychodziłem, a ludziom moim zabraniał wychodzenia i potykania się z Moskalami. O żadnych zamysłach moskiewskich nie wiedziałem.

55. Będąc komisarzem edukacyjnym, czy nie wiesz przez kogo fundusz edukacyjny najczęściej był ukrzywdzony?

Ad 55. Bawiąc krótko na tym urzędzie, nie miałem czasu i sposobności poznać krzywdy funduszu edukacyjnego.

[k. 108v] 56. Czy nie masz więcej czego dodać i czy ofiarujesz przysięgę, gdyby tego potrzeba wymagała, jako wszystko szczerze i wiernie wyznałeś?

Ad 56. Nie mam nic więcej dodać prócz tego, iż dawne moje życie prywatne i publiczne może być najpewniejszym świadectwem mojej gorliwości ku Ojczyźnie, że nie wyjechałem do Grodna tylko z przymusu, że tam mieszkałem jak w więzieniu i że robiłem „to wszystko co mi moje przekonanie i obywatelstwo kazało”^c. Cierpiąc zaś tak długie uwięzienie, to jest od 1 maja, dopraszam się rządu o uwolnienie mnie. Na to wszystko com wyznał gotów jestem przysiąc i to zeznanie własną podpisuję ręką dnia 4 września 1794.

Delegowani do indagacji:

Maciej Fontanne

K. Zerwanicki

Onufry Grabowski

Józef Rose

Wojciech Skarszewski

biskup chełmsko-lubelski, mp.

nr 2

[Warszawa], 10 IX 1794 r.

Przesłuchanie biskupa Wojciecha Skarszewskiego w Sądzie Kryminalnym Wojskowym.

Oryg.: *Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Królestwa Polskiego, sygn. 251, k. 84–87.*

[k. 84] **Indagacja w Sądzie Kryminalnym Wojskowym z księdza Wojciecha Skarszewskiego biskupa chełmsko lubelskiego na suplement wywędzonej w Deputacji Indagacyjnej z pytań jemu uformowanych w dniu 10 miesiąca września roku 1794 wyciągniona**

1. Czy podpis jest Twój na zeznaniu w Deputacji Indagacyjnej uczyniony?

Ad 1. Moja jest własna ręka.

2. Czy przysięgałeś na Konstytucję 3 Maja i czy tę Konstytucję uważałeś za dobrą?

Ad 2. Przysięgałem podczas sejmu na Konstytucję 3 Maja. Naówczas gdy przysięgałem, zapewne nie sądziłem tę inaczej, tylko za dobrą i legalną.

3. Czy zrobiłeś akces do konfederacji targowickiej i czyś przysięgł na tę konfederację?

Ad 3. Zrobiłem akces do konfederacji targowickiej w miesiącu sierpniu, która była związana w miesiącu maju. Uczyniłem to w ten czas, kiedy już Moskwa do Warszawy przysłała i kiedy odebrałem w Ziemi Chełmskiej uniwersał tamtejszej konfederacji, w którym zagrożono było wszystkim obywatelom mającym posesje w tamtej ziemi, że jeżeliby który nie uczynił akcesu najdalej w dniu 20 augusta natenczas dobra jego konfiskowane będą i przysięgłem na konfederację targowicką dla powyższych przyczyn.

4. Spisek targowicki jakieś uważał i w swoim przekonaniu czyś go miał za dobry i sprawiedliwy czy przeciwnie?

^c wyrazy podkreślone z dopiskiem inną ręką: „jego przekonanie i obywatelstwo kazało mu dzielić kraj”.

Ad 4. Oświadczona powyższa przyczyna, iż przymuszony byłem za grożeniem sekwestracji dóbr, przystąpić do akcesu tłumaczy jasnie myśl moja, iż bynajmniej o dobroci tego związku sądzić nie mogłem.

[k. 84v] 5. Któż cię uwolnił od przysięgi na Konstytucję 3 Maja? Mógł, że Cię kto od niej uwolnić, gdyż ją dobrowolnie zaprzysiągł, a tym bardziej mogłeś za czymkolwiek przykładem iść w tej mierze?

Ad 5. Co do uwolnienia przysięgi nikt mnie nie uwolnił. Jeśli zaś poszedłem za przysięgą spisku targowickiego nie z innego powodu to uczyniłem, tylko przymuszony groźbami jakimi na ów czas każdy obywatel ulegać musiał.

6. Skąd żeś powziął tę naukę, że wolno jest źle czynić w mniemaniu, że skutek złej tej czynności może wyjść na dobre?

Ad 6. Już oświadczyłem wyżej, że nie dla żadnej dobroci spisku targowickiego uczyniłem akces, ale szczególnie z przymusu to uczyniłem, a za tym nie wchodziłem ani w dobro, ani w złość tego interesu.

7. Źle sam zrobiwszy, któż ci dał tę moc zachęcać innych i rozgrzeszać do złamania dawnej, a wykonania nowej przysięgi? Toś czynił perswadując bezwstydnie oficjalistom policji, bez czego oni nie poszliby byli za Twoim gorszącym przykładem, z równie gorszącym zdaniem popisując się na zjeździe grodzieńskim.

Ad 7. Aż nadto znam obowiązki moje duchowne, abym miał perswadować oficjalistom Komisji Policji przysięgę targowicką, tak delikatna okoliczność nie rozwiązuje się podczas sesji egzaminu. Wiadomo jest zaś dobrze, iż po wielkiej części, oficjaliści pierwiej jeszcze przed egzaminem wykonali przysięgę w Grodnie. Ci zaś, którzy nie chcieli stosować się do instrukcji spisku targowickiego, bynajmniej ode mnie niewoleni nie byli, a sam byłem zasłoną największą, że komisarze policji nie byli przymuszania (!) do wykonania przysięgi. Jeżeli [...] winił w Grodnie o przysiędze z powodu podziału kraju, to przynajmniej sądziłem tę rzecz jedną, która by mogła wstrzymać sejmujących od przychylenia się do takowego podziału.

8. Czyliś był i jak zagrożony i przymuszony do przystąpienia spisku targowickiego i grodzieńskiego? Czegoś się tak bardzo lękał konfiskaty dóbr, które nie podlegały konfiskacie jako duchowne? Dobry pasterz powinien raczej przestać być biskupem, życie nawet stracić, a tym bardziej być trochę uboższym, niż dla utrzymania się przy swej intracie przykładać się do zguby swej Ojczyzny.

Ad 8. Już wyżej wyznałem, że byłem przymuszony zagrożeniami przez uniwersał. Nie szło tylko o moją intratę, ale szło o utratę nawet funduszu, a widząc, że cały kraj to uczynił i że sam nie mogłem wstrzymać kroków spisku targowickiego, przez takową ofiarę poszedłem za innych przykładem i dość późno.

[k. 85] 9. Powiadasz zaś pojechał do Grodna z przyczyny mającego się zwołać kongresu duchownych, któż cię kiedy i jakim piśmie uwiadomił lub zwoływał?

Ad 9. Nieboszczyk Prymas⁹² odebrawszy z Grodna uwiadomienie, że kongres duchowny koronny, podług rezolucji spisku targowickiego, miał być złożony w Warszawie w miesiącu marcu, wezwawszy biskupów tu przytomnych do siebie na konferencję, uznał potrzebę jechania mojego do Grodna, ażeby jeżeli nie odwrócić to przynajmniej spóźnić takowy kongres. Wypraszałem się mocno z tego, nie chcąc w takowym czasie znajdować się w Grodnie, lecz na usilne naleganie musiałem przedsięwziąć tę podróż. Byli na owej konferencji przytomni biskupi kujawski⁹³ i żmudzki⁹⁴.

10. Czemuż obrałeś raczej sobie naśladować Kossakowskiego i Massalskiego biskupów, nie zaś innych, którzy się do targowickich i grodzieńskich robót nie mieszały?

⁹² Michał Poniatowski, arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski; najmłodszy brat Stanisława Augusta, nie brał udziału w sejmie grodzieńskim; w czasie insurekcji kościuszkowskiej, zagrożony szubienicą, zmarł nagle; pośmiertnie był bezpodstawnie pomawiany o samobójstwo.

⁹³ Józef Rybiński, biskup kujawski (1777–1806).

⁹⁴ Stefan Jan Giedroyc, biskup żmudzki (1778–1803).

Ad. 10. Byli biskupi niektórzy mieszający się do robót targowickich, jak to Okęcki biskup poznański⁹⁵. Inni z przyczyny, że albo diecezje ich zostały zakordowane albo dobra mieli w tamtych kordonach nie sądzili mieszać się do tych robót. Ja jeżeli się mieszałem to przymuszony okolicznościami ani było moją myślą naśladować wzmiankowanych w pytaniu biskupów.

11. Dochodziły cię za czasu spisku targowickiego wieści o podziale kraju?

Ad 11. Dopiero doszła mnie wiadomość o podziale kraju w ten czas, kiedy publiczne o tym wieści dały się słyszeć. W Grodnie, pod mojej bytności, wkroczenie tylko wojska pruskiego do Wielkopolskiej, sprawiało różne o tym uwagi i myśli, ale o podziale mało kto mówił i wierzył onemuż.

[k. 85v] 12. Po co żeś jechał na zjazd grodzieński słysząc o tej wieści i wiedząc, że sami Moskale robili sejmiki? Szedłeś do Grodna widząc, że się na gwałt zanosi, jakobyś szukał tego, żeby Cię przymuszano byś się przyłożył do nieszczęścia Polski.

Ad 12. Nigdy nie było moją myślą jechać do Grodna przewidując nieszczęście pewne, też obca przemoc przymusiła mnie do tego. Ja zaś rozumiejąc, że rzeczy najtwardsze pokażą się w pierwszym tygodniu, zwlekałem moje przybycie do Grodna, aż do końca pierwszego tygodnia sejmu.

13. Czemu wreszcie niektórych z spiskowych nie naśladowałeś, którzy nie mogąc ścierpieć dalszych bezprawiów porzucili Grodno?

Ad 13. Byłbym z duszy rad wyjechać z Grodna ale jak wiadomo jest publiczności, opasane będąc wojskiem moskiewskim, nie mogłem żadnym sposobem wychylić się nawet za miasto dla spaceru.

14. Czyś brał i od kogo jakie pieniądze lub pensję lub za co i jaki i od kogo wzięłeś prezent?

Ad 14. Nie brałem ani pieniędzy, ani pensji, nie tylko od Moskwy i Prusaka, ale nawet od nikogokolwiek. Prezentu żadnego nie wzięłem, oprócz prezentu z etykiety dyplomatycznej, danego publicznie z powodu traktatu aliansowego. Takowe prezenta były rozdawane wszystkim osobom podpisującym traktat aliansowy z Moskwą. Zapewne gdyby etykieta zwyczajna nie dawała tej wolności albo gdyby prawa krajowe takowej etykietie sprzeciwiały się i gdyby nie poprzedzały liczne w tej mierze przykłady bynajmniej nie naganione od rządu krajowego ani ja bym nie odważał się brać takowego nawet prezentu. Prezent zaś ten, składa się z krzyża topazowego i pierścienia szmaragdowego.

15. Brać prezenta od dworu, który nas rozszarpał sądzisz, że rzeczą nie już z etykieta lecz z uczciwością godną?

Ad 15. Zapewne było rzeczą niemłą brać takowy prezent nawet z etykiety i prawdziwie przykro mi było odbierać go. Też trudno było oprzeć się temu wprowadzonemu zwyczajowi ani mogłem sam jeden nie przyjmować tego prezentu, gdy inni wszyscy poszli za tą etykieta.

[k. 86] 16. Czy utrzymywałeś jaką korespondencję z osobami należącymi do dyplomacji moskiewskiej i pruskiej lub z innymi Moskalami i Prusakami lub też Polakami zaprzędanymi tym dwóm dworom?

Ad 16. Żadnej korespondencji nie miałem ani z dyplomatyką moskiewską, ani z pruską, ni też z innemu, ani z Polakami żadnymi.

17. List do Igeströma pisany jest że twój?

Ad 17. Jest mój.

18. Za co żeś się w tym interesie do ministra rady moskiewskiego, a nie władzy jakiegokolwiek bądź podówczas krajowy udawał? Rzecz oczywista, że nie dla czego innego, tylko by ten powagą swoją i przymusem zrobił ci to, czegoś na wyrodnym nawet Polakach marnujących dobra Rzeczypospolitej wytargować nie mógł.

⁹⁵ Antoni Onufry Okęcki, biskup poznański, zm. w czerwcu 1793 r.

Ad 18. Dlatego udałem się do Igeströma ministra moskiewskiego w tej okolicy, że dało mi się słyszeć z boku, iż u niego bywają konferencje dla poprawki prawa zapadłego na zjeździe grodzieńskim i że biskup Kossakowski użył tej pory do wyperswadowania Igeströmowi, aby dwadzieścia kilka tysięcy mniej niżeli prawo chciało, z funduszu biskupstwa krakowskiego mógł mnie oddać. Wiedząc niechętnie dla siebie te dwie osoby, to jest Igeströma i Kossakowskiego, musiałem udać się do tego, który zatrudniał się pomimo rządu krajowego temi poprawkami. Wiedząc z tylu przykładów, że jak w innych okolicznościach tak i w tej, mógłby uczynić krzywdę przykro zapewne mi było, udawać się do Moskala ale każdy wie pod jakim obuchem był naówczas rząd polski.

19. Toś się odprzysiął Konstytucji 3 maja i całego cnotliwego sejmu, a chciałeś by konstytucja mówiąca o twej intracie była święta i nienaruszona, to okazuje żeś tylko o sobie myślał, a bynajmniej o kraju.

Ad 19. Wiadomo będzie dobrze, że na zjeździe grodzieńskim wiele z konstytucji Sejmu Konstytucyjnego umieszczonych zostało w formie rządu, z niejakiemi poprawkami. Jeżeli interes funduszu biskupstwa chełmskiego został umieszczony równie, nie można tego przypisywać samej tylko dbałości o prywatę. Zaświadczą prace moje w tylu deputacjach, a mianowicie w sancytowej, jak wiele starałem się służyć dobru Ojczyzny i Obywatelom, nie zważając nawet na sprzeciwianie się i intrygi osób zjazdem grodzieńskim kierujących.

[k. 86v] 20. Jakżeś mógł być dalekim od tajemnic grodzieńskich, jak powiadasz, kiedyś do układania aktu konfederacji grodzieńskiej⁹⁶ w gabinecie królewskim z Moszyńskim i innemi należał, jako i innych projektów ważniejszych?

Ad 20. Nie wiedziałem nawet o akcie konfederacji grodzieńskiej, aż dopiero tej samej godziny w której był czytany w izbie audiencjalnej i podpisywany od przytomnych senatorów i posłów. To dowodzi, że nie byłem na konferencji w gabinecie u króla, która poprzedzała ułożenie tego aktu ani też należałem do innych projektów ważniejszych i pomniejszych.

21. Po podpisaniu aliansu należało do największych zbrodni przydawać naigrawanie się z własnej Ojczyzny przez wyznaczenie wielkiego poselstwa z podziękowaniem za zabór kraju i szczęśliwym aliansom, który zamienił resztę Polski w prowincję moskiewską⁹⁷?

Ad 21. Nie celem naigrywania się z Ojczyzną, bo dobry Polak płakał nad jej nieszczęściem, ale celem polepszenia losu jej zdało się pisać na wysłanie posła do Imperatorowej.

22. Jakżeś śmiał owym projektem dziękować i oświadczać wdzięczność Sieversowi za jego tyrańskie postęпки i znowu w mowie swojej powiedziałeś, że Deputacja ma wolne ręce do podpisania, a usta związane do traktowania?

Ad 22. Projekt ten był podany stanom sejmującym nie w imieniu moim, ale w imieniu deputacji traktatowej, co najpewniej zaświadczy diariusz sejmowy. Oświadczyłem imieniem deputacji traktatowej z tej przyczyny, że plenipotencja dana jej zabroniła traktować, a dała moc tylko podpisywać, co było publicznym uzaleniem.

[k. 87] 23. Odwołujesz się do swoich mów, gdyby te były tak patriotyczne jak powiadasz czemu żeś ich nie drukował lub nie oddawał do kancelarii?

Ad 23. Podczas sejmu zatrudniony byłem wielu pracami i nie miałem czasu zatrudniać się ich podawaniem do druku. Po sejmie oświadczyłem sekretarzowi sejmowemu⁹⁸, iż te mowy pozbiaram i oddam je, aby całkowicie były w ciągnięciu do diariusza. Spodziewam się zaś, że przynajmniej w istocie rzeczy diariusz sejmowy cześć treści umieścił.

⁹⁶ Sejm grodzieński 1793 r. najpierw był skonfederowany w ramach konfederacji targowickiej, a 15 września w Grodnie podpisano nowy akt konfederacji, który rozwiązywał konfederację targowicką. Konfederację grodzieńską rozwiązano 24 listopada, w dniu zakończenia sejmu.

⁹⁷ Poselstwo do Katarzyny II uchwalono 21 X 1793 r. Na jego czele stanął marszałek wielki litewski Ludwik Tyszkiewicz.

⁹⁸ Sekretarzem sejmu 1793 r. był Jan Jeziorkowski.

24. Jakich żeś używał dróg, że cię mieszczo w różnych deputacjach i delegacjach i inne dawano urzędy? Poczciwy człowiek w nieszczęściu kraju, gdy już nic więcej uczynić nie może siedzi przynajmniej w zaciszu, do niczego się nie miesza, zły pnie się na urzędy by mógł więcej szkodzić i zyskiwać z nieszczęścia Ojczyzny.

Ad 24. Żadnych dróg nie używałem do umieszczenia mnie w deputacjach. Jeżeli targowicki spiszek mieścił mnie w kilku deputacjach, to rozumiem dlatego, iż w Warszawie podówczas mieszkałem, a mało było senatorów do prezydowania w tych deputacjach. Taż sama była przyczyna małej liczby senatorów w Grodnie, że do prezydowania w kilku mieszczo byłem, chociaż wypraszałem się, nie tylko zaś za czasów nieszczęśliwych pod rządem moskiewskim, ale i za czasów pomyślanych dla Ojczyzny, jako to podczas Sejmu Konstytucyjnego byłem nominowany do kilku deputacji.

25. Za co się pisał na projekta rozbioru dla obydwoh dworoh i na haniebny alians i za coś te traktaty i alians podpisywał? Odpowiedz, kto jest mocen oddać w niewole braci swych? Godziważ jest rzecz choćby dla ocalenia swego życia przykładać się do zguby Ojczyzny? Możesz Cię własne twe sumienie w tym usprawiedliwić?

Ad 25. Nie pisałem się na projekt traktatu moskiewskiego, lecz w mowie mojej poprzedniej mogłem tylko protestować się. Projekt traktatu pruskiego dwa razy był wniesiony do izby, raz 2 września w ten czas radziłem protestować się i protestowałem się sam, lecz ten projekt chociaż przyjęty do skutku nie przyszedł. Odrzuciwszy go, krok pruski drugi raz przy końcu września był narzucony projekt, na który nie tylko ja nie wotowałem, ale nawet cała izba milczała. Co się tycze traktatu aliansowego i ten podpisałem nie wotując na podpisanie onegoż.

[k. 87v] 26. Czy nie masz co na obronę swoje?

Ad 26. Obrona moja jest w sumieniu moim, do którego odwołuję się, że w moim postępowaniu nie miałem na celu żadnych zysków. Przymuszony pojechałem do Grodna, gwałt mnie sprowadził, gwałt nie dozwolił usłużyć Ojczyźnie, jak pragnęło serce dobrego Polaka. Nie należałem do żadnych konferencji, do żadnych układów, projektów. Byłem sam swoim od nikogo nie dependowałem, przeszłe moje czynności obywatelskie najlepiej zaręczą o moich szczyrych chęciach ratowania Ojczyzny. Które to zeznanie moją własną podpisuję ręką.

Zajączek mp.⁹⁹

F. Łaźniowski¹⁰⁰

Gabriel Taszycki¹⁰¹

A. Guskowski, vbrg¹⁰²

F. Gawdzicki¹⁰³

W. Bębnowski, major¹⁰⁴

T. Maruszewski, mjr¹⁰⁵

Józef Więckowski¹⁰⁶ porucznik audytor kr.

Wojciech Skarszewski
biskup chełmsko lubelski mp.

⁹⁹ Józef Zajączek, gen. lejtnant, prezes Sądu Kryminalnego Wojskowego, złożył rezygnację po zmianie przez Tadeusza Kościuszkę wyroku kary śmierci dla biskupa Skarszewskiego na dożywotne więzienie.

¹⁰⁰ Franciszek Łaźniński, brygadier, członek Sądu Kryminalnego Wojskowego.

¹⁰¹ Gabriel Taszycki, gen. mjr, członek, a po rezygnacji J. Zajączka, prezes Sądu Kryminalnego Wojskowego.

¹⁰² Antoni Gruskowski, wicebrygadier, członek Sądu Kryminalnego Wojskowego.

¹⁰³ Feliks Gawdzicki, płk, członek Sądu Kryminalnego Wojskowego.

¹⁰⁴ Walenty Bębnowski, mjr, członek Sądu Kryminalnego Wojskowego.

¹⁰⁵ Tomasz Matuszewski, mjr, członek Sądu Kryminalnego Wojskowego.

¹⁰⁶ Józef Więckowski, por., audytor Sądu Kryminalnego Wojskowego.

Urszula Kacperczyk, *Records of Investigative Deputation of 1794 in the fonds of Central Archive of Historical Records (AGAD)*

Summary

The article provides information on records of the Investigative Deputation, preserved in Central Archive of Historical Records (AGAD) in Warsaw. The Deputation was created on 28th April 1794, during the Kościuszko Uprising, by Provisional Council of the Duchy of Masovia. It remained active until the end of the Uprising (1st November 1794). Its organizational structure and competences have changed a number of times. The most important task of the Investigative Deputation was conducting preliminary interrogations of detained persons, and then transferring the records of interrogation, with opinion attached, to supreme authorities of the Uprising. Records of the Investigative Deputation are preserved in AGAD in two archival collections: Lithuanian Metrica (section VII, sign. ref. 175–197) and in the Archive of the Kingdom of Poland (sign.ref. 250–251, 254–256). Detailed list of the archival materials is attached to the article.

Słowa kluczowe: powstanie kościuszkowskie, Wojciech Skarszewski (biskup chełmsko-lubelski), Deputacja Indagacyjna, Sąd Kryminalny Wojskowy

Keywords: Kościuszko Uprising, Wojciech Skarszewski, Investigative Deputation, Central Archive of Historical Records